

Миомир АБОВИЋ

О НЕКИМ ПИТАЊИМА РЕЛАТИВНИХ РЕЧЕНИЦА И КОНСТРУКЦИЈА СА ПАРТИЦИПИМА У СТАРΟΣЛОВЕНСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет овог рада је проучавање одређених синтаксичких и морфолошко-синтаксичких категорија у функцији означавања одређених категорија лица (одређеног лица) у старословенском језику на материјалу старословенских јеванђељских споменика. У питању је, са једне стране, употреба релативне реченице, а, са друге стране, конструкције партицип + одређени додатак (додаци) у поменутој функцији. Посматраћемо и међуоднос ових категорија у реченој функцији у назначеном корпусу, такође и неке занимљивости семантичке природе које их прате.

Релативна реченица може реферисати на различите категорије лица. Апстрахујући одређене семантичке разлике међу њима, те категорије можемо груписати у два речена типа:

а) Реченице које реферишу на вршиоца одређене радње:

... ѿже бо аште творитъ волеж отца моего тъ братръ мои и сестра и мати естъ ... (Мт. 12, 50 Мар. Зогр.)

... ѿ иже ѡсловоитъ отца ли матеръ съмрътиех оумреть ... (Мт. 15, 4 Мар. Зогр.)

... ѿ иже колиждо речеть слово на снъ члвчскы. отъпоуститъ сѧ емоу ... (Мт. 12, 32 Мар. на сна члчъскаго Ас. ав.)

... иже бо аште напоитъ въи чашж водъ аминъ гл` ж вамъ. не погоувитъ мѡѡдъ своеѧ ... (Мк. 9, 41 Мар. Зогр. Ас.)

... Иже въи приемлетъ ма приемлетъ. и иже приемлетъ ма приемлетъ посълавъшааго ма ... (Мт. 10, 40 Мар. Зогр. Ас. приемли васъ мене приемлетъ а приемли мене приемлетъ посълавъшааго ма Сав.)

въсклонъ же сѧ исъ рече еи. жено кѣде сѣтъ иже на тѧ вѣждахъ (Јо. 8, 10 Мар. Зогр.)

... и иже прѣвѣ вѣлажааше по възмѣштении водѣи. сѣдравъ бѣваше... (Јо. 5, 4 Мар. Зогр. иже прѣжде ... Ас.)

... а иже власвимисаатъ на дѣхъ стѣи не отъпоуститъ сѧ емоу... (Лк. 12, 10 Мар. Зогр. Ас.)

... речено же бѣстъ. иже аште поуститъ женѣ своеѣ. да дастъ еи кѣнигы распоуститѣ... (Мт. 5, 31 Мар. Зогр. Ас.)

б) Реченице које реферишу на имаоца, стѣцатеља одређеног статуса (у ширем смислу)¹:

... иже а` битъ отца ли матерѣ паче мене нѣстъ мене достоинъ и иже а` битъ снѣ ли дѣштерѣ паче мене. нѣстъ мене достоинъ ... (Мт. 10, 37 Мар. Зогр. Ас.) (недостаје иже а` битъ снѣ ли дѣштерѣ паче мене) а бѣи оца ли мѣре паче мене. нѣстъ ми на подобѣ. и а` бѣи сна ли дѣштере паче мене нѣстъ мене достоинъ Сав.)

... иже нѣстъ сѣ мѣноеѣ на ма естъ... (Лк. 11, 23 Мар. Зогр.)

... рече же имъ нѣ нѣинѣ иже иматъ вѣлагалиште да възьметъ такожде и пирѣ ... (Лк. 22, 36 Мар. Зогр.)

... онѣ же отъвѣшта имъ. иже ма сѣтвори цѣла тѣ мѣнѣ рече... (Јо. 5, 11 Мар. Зогр. Ас.)

... и иже на четѣ снѣ не четѣтъ отца. посълавъшааго и ... (Јо. 5, 23 Мар. Зогр. Ас.)

¹ Под ову категорију сврстали смо различите категорије лица: имаоца неког статуса у ужем смислу, посесора, носица стања, особине, инспиратора неког процеса итд. И лица – вршиоци радње несумњиво су имаоци одређеног статуса, у крајњој линији могла би се подвести под категорију имаоца, стицатеља одређеног статуса, али ми смо ове двије обухватније категорије лица издвојили на основу постојања/непостојања семе „активно вршење одређене радње”.

... ЉЖЕ ВАСЪ БЕЗ ГРѢХА ЕСТЬ. прѣжде врѣзи камень на неж ... (Јо. 8, 7 Мар. Зогр.)

... ЉЖЕ ЕСТЬ ОТЬ БА ГЛѢ БЖИ ПОСЛУШААТЬ ... (Јо. 8, 47 Мар. Зогр. Ас.)

... ВЪСѢКЪ ИЖЕ СЛ ТВОРИТЬ црѣ. противитѣ сл кесарови ... (Јо. 19, 12 Мар. Зогр. Ас.)

... ЉЖЕ БО ХОЩЕТЪ ДШЖ СВОЕЖ СПСТИ ПОГУБИТЬ ЕЖ ... (Мт. 16, 25 Мар.)

... І ГЪНАША И СИМОНЪ И ИЖЕ БѢАХЪ СЪ НИМЪ ... (Мк. 1, 36 Мар. Зо-
гр. иже съ нимъ бѣахъ Ас. иже бѣахъ съ нимъ Сав.)

... ЉЖЕ БО АШТЕ ПОСТЫДИТЬ СЛ МЕНЕ И МОИХЪ СЛОВЕСЪ ... І СНѢ
ЧЛѢВСКЪ ПОСТЫДИТЬ СЛ ЕГО... (Мк. 8, 38 Мар. Сав. без аште Зогр.
Ас.)

У претежном броју случајева у старословенским јеванђељским споменицима релативна реченица реферише на уопштена, неодређена лица, појам лица са поопштавајућим значењем, нпр:

... А ИЖЕ НЕ ВѢРОУОУТЬ ВЪ СНА НЕ ОУЗРИТЬ ЖИВОТА. НЪ ГНѢВЪ БЖИ
ПРѢБЫВААТЬ НА НЕМЪ... (10. 3, 36 Мар. Зогр.) у смислу – сваком, би-
ло ком лицу из категорије лица на коју реферише релативна рече-
ница приписује се оно што се тврди надређеном реченицом. Сто-
га, и у вези са овим, треба примијетити да се у проучаваном кор-
пусу у функцији означитеља одређених категорија лица уоште-
ног карактера често јављају релативне реченице са ооштом замје-
ницом вѣсѣкъ, -а, -о као њиховим формалним антецедентом. При-
мјери:

... азъ же ГЛЕЖ ВАМЪ. ЋКО ВЪСѢКЪ ИЖЕ ВЪЦѢРИТЬ НА ЖЕНЪ СЪ ПОХО-
ТИЕЖ. БОЖЕ ЛЕОВЫ СЪТВОРИ СЪ НЕЕЖ ВЪ СРДЦИ СВОЕМЪ... (Мт. 5, 28 Мар.
Зогр.)

... І ВЪСѢКЪ ИЖЕ ОСТАВИТЬ БРАТРИЕЖ ЛИ СЕСТРЫ. ЛИ ЖЕНЪ ЛИ ДѢТИ. ЛИ
СЕЛА ЛИ ХРАМЫ. ІМЕНЕ МОЕГО РАДИ. съторице приметъ ... (Мт. 19,29
Мар. Ас. Сав.)

... І ВЪСѢКЪ ИЖЕ РЕЧЕТЪ СЛОВО НА СНѢ ЧЛѢВСКЪИИ. ОТПОУСТИТЬ СЛ
ЕМОУ ... (Лк. 12,10 Мар. Зогр. на сна члѣвскаго Ас.)

... нъ придеть година. ДА ВЪСѢКЪ ИЖЕ ОУБИЕТЪ ВЪ. мьнитѣ сл слоужьбѣ
приносити воу ... (Јо. 16, 2, Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... ВЪСЪКЪ ЛЖЕ ЕСТЪ ОТЪ ИСТИНЪ. ПОСЛОУШАЕТЪ ГЛАСА МОЕГО ... (Јо. 18, 37, Мар. Зогр. Ас. Сав.)

Налазимо и примјере релативних реченица које означавају не нека уопштена лица, категорије лица већ одређена, конкретна лица (лице):

... НЕСТЕ ЛИ НИКОЛИЖЕ ЧЛИ. ЧТО СЪТВОРИ ДАВДА ЕГДА. ТРЪВОВА... Л ВЪЦАЛЪКА САМЪ И ИЖЕ БЪАХЪ СЪ НИМЪ ... (Мк. 2, 25, Мар. Зогр. Ас. иже бѣхъ сѣ нимъ Сав.)

... Л СЛЪШАВЪШЕ ИЖЕ БЪАХЪ ОУ НЕГО ИЦИДЖ ЕЛТИ И. ГЛАХЪ БО ЪКО НЕИ-
СЛОВЪ ЕСТЪ ... (Мк. 3, 21, Мар. Зогр.)

... ОНЪ ЖЕ ОТЪВЪШТА ИМЪ. ЛЖЕ МА СЪТВОРИ ЦЪЛА ТЪ МЪНЪ РЕЧЕ ... (Јо. 5,11 Мар. Зогр. Ас.)

... ИС РЕЧЕ ЕИ. ЖЕНО КЪДЕ СЪТЪ ИЖЕ НА ТА ВАЖДАХЪ ... (Јо. 8,101 Мар. Зогр.)

Посматрано са гледишта типологије релативних реченица засноване на функционалном критерију гро ових реченица у функцији означавања одређених категорија лица чине тзв. слободне релативне реченице. Самим тим што немају израженог антецедента слободне релативне реченице нису атрибутивне (што су својства најучесталијих типова релативних реченица) те се њихова функција мијења. „Умјесто да буде уврштена у синтагму уз именичку ријеч – антецедент и да тако врши синтагамтску функцију (атрибут), релативна реченица кад је без антецедента уврштава се непосредно у надређену реченицу на мјесто именичке ријечи и тако врши неку од реченичних функција (субјекат, директни објекат или др.)”² Грађа што је чине старословенски јеванђељски споменици открива нам примјере слободних релативних реченица у функцији означавања одређених категорија лица чија је доминантна функција у надређеној реченици функција субјекта.

Сљедећи тип релативних реченица које реферишу на одређену категорију лица посвједочен у старословенским јеванђељским споменицима су тзв. релативне реченице са формалним антецедентом. С. Кордић за формални антецедент каже да се овај „...разликује од

² С. Кордић, Релативна реченица, Загреб 1995., стр. 211.

најучесталијег, именичког антецедента по томе што не доноси никакав лексички садржај, већ упућује на релативну реченицу као на носиоца лексичког садржаја”.³ Већ смо навели примјере са општом замјеницом у функцији антецедента што је доминантан тип релативних реченица са формалним антецедентом које реферишу на одређене категорије лица у проучаваном корпусу. Ауторка наведене студије о релативној реченици дотиче се и једног занимљивог питања – спорног синтаксичког статуса релативних реченица са формалним антецедентом. „За разлику од синтаксичке функције релативне реченице испред које се налази антецедент и синтаксичке функције релативне реченице без антецедента, синтаксичку функцију релативне реченице без антецедента, синтаксичку функцију релативне реченице с формалним антецедентом теже је строго одредити. Наиме, узме ли се формални критериј, онда је таква релативна реченица атрибутна као и реченица с антецедентом, но, придружи ли се формалном критерију и семантички критериј, онда је таква реченица супстантивна као и реченице без антецедента”.⁴ Кад су у питању релативне реченице са општом замјеницом **вѣськѣ** -а, -о као њиховим формалним антецедентом у значењу ма који, било који, релативне реченице чији су референти одређене категорије лица апстрактног карактера, у примјерима што смо их навели кроз једно апстрактно лице означава се и мисли, обухвата се читав подскуп лица одређене врсте. Другим ријечима, појам одређеног лица означеног релативном реченицом има парадигматски карактер; већ самој релативној реченици (појму на који она реферише) иманентна је семантичка компонента ма који, било који – ма који појединац, било који појединац, сваки појединац дате категорије лица означене релативном реченицом. Рецимо да је општа замјеница **вѣськѣ** -а, -о у овим примјерима у извјесном смислу функционално редувантна, њена употреба као да је више емфатичке природе. Испуштањем замјенице **вѣськѣ** -а, -о ништа се не би промијенило, добили бисмо слободну релативну реченицу која реферише на одређену категорију лица, дакле „чисто” супстантивну релативну реченицу. Стога бисмо могли закључити да

³ Исто, стр. 187.

⁴ С. Кордић, Релативна реченица, Загреб 1995., стр. 210.

предност у одређивању синтаксичке функције наведених релативних реченица (релативних реченица које реферишу на одређену категорију лица са замјеницом всьєкъ -а, -о у улози формалног антецедента) у старословенским јеванђељским споменицима предност треба дати семантичком критерију. Нешто су, у погледу могућности изостављања формалног антецедента, другачији сљедећи примјери релативних реченица које означавају лица одређених категорија:

... коль жьзка врата и тьєснъ пжть вьводли вь животъ. ѿ мало их естъ иже и обрѣтаєжтъ ... (Мт. 7,14 Мар. Зоґр. Ас.)

... нъ сжтъ отъ васъ єдини иже не вьроуєжтъ ... (Јо. 6,64 Мар. Зоґр. Ас.)

У првом примјеру у улози формалног антецедента је деиктичка замјеница (овдје, наравно, у катафорској употреби). Ту замјеницу, међутим, у овом примјеру није могуће изоставити а да се не угрози значењска прихватљивост цјелокупног реченичног склопа. Мислимо да је разлог томе што формални антецедент релативне реченице – деиктичка замјеница – функционише истовремено и као логички субјект надређене (безличне егзистенцијалне) реченице. Постојање тог субјекта у надређеној реченици у виду деиктичке замјенице која упућује на извјесна, али још увијек неексплицирани, лица, чини нужним увођење релативне реченице – означитеља која тај скуп лица прецизно именује, своди га на одређену категорију лица и заправо комплетира реченичну информацију. У другом примјеру замјеница єдини, употребљена овдје у значењу неодређене замјенице, подудара се у падежу са релативном замјеницом а улогу формалног антецедента могла би вршити и лична замјеница. Ипак се ни овдје замјеница у улози формалног антецедента не може испустити јер има своје семантичко оправдање и функцију – она указује да је у питању неодређен број, а не, рецимо, већи број лица – припадника категорије лица на које реферише релативна реченица. У наведена два примјера наглашена је атрибутна функција релативне реченице – означитеља одређене категорије лица; релативна реченица у овим примјерима, управо означавајући одређену, баш ту категорију лица, сужава опсег замјеничке ријечи на коју се односи, тј. има рестриктиван карактер.

Коначно, ево и једног примјера релативне реченице која реферише на одређену категорију лица у атрибутивној функцији:

... Вънемаете отъ кнѣжѣникъ. хоташтихъ въ одеждахъ ходити. и леобаштихъ целованиѣ на трѣжиштихъ ... Лже сънѣдаехъ домъ въдовицъ ... (Лк. 20, 46-47 Мар. Ас. Сав. и леобаште целованѣ на трѣжиштихъ Зогр.)

Релативном реченицом која означава одређену категорију лица именица кнѣжѣникъ ближе се (у овом случају пејоративно) одређује и карактерише управо подвођењем под категорију лица на коју реферише реченица. Занимљиво је да релативној реченици у функцији одредбе именице претходе конструкције партицип + одређени додаци које такође означавају одређене категорије лица па тако у оквиру једне реченице срећемо варирање језичко – граматичких средстава која реферишу на исти ентитет ванјезичне стварности (одређену категорију лица).

Управо те конструкције, конструкције партицип + одређени додатак (додаци), најчешће у виду именице или замјенице у одређеном падежу без предлога или предлошко-падежне везе, и јесу друга могућност означавања лица одређених категорија у старословенским јеванђељским споменицима. Наводимо пар примјера:

... тѣгда речетъ црѣ сжштиимъ о деснѣхъ его. придѣте бл҃гнѣ отъца моего ... (Мт. 25,34 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... просвѣтити сѣдштелъ въ тѣмѣ. и сѣни сѣмрѣтнѣ ... (Лк. 1,79 Мар. Зогр.)

... и вероуѣди въ ма иматъ вѣждадати са никогдаже ... (Јо. 6,35 Мар. Зогр. Ас.)

Конструкције партицип + одређени додатак (додаци) што реферишу на одређену категорију лица или одређено лице означавају, стога, цјеловит и јединствен појам који представља и јединствени сегмент у оквиру дате реченице. Те конструкције, према томе, могу имати одређене синтаксичке функције и значења:

1. Функцију субјекта:

... Приемлаи прѣа въ има пророче мѣѣдѣ пророчѣ приемлетъ ... (Мт. 10,41 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... пристѣпиша приемлежшеи дидрагма. къ петрови и рѣша ... (Мт. 17,24 Мар. Ас. пристѣпиша къ петроу въѣмлежшеи дидрагмы Сав.)

... ГЛАВИ О СЕБѢ СЛАВЪИ СВОЕЕ ИШТЕТЪ ... (Јо. 7,18 Мар. Зогр. Ас.)

... ЛЕОБАИ ДШЖ СВОЕЖ ПОГОУБИТЪ ЕЖ. И НЕНАВИДАИ ДША СВОЕЕ ВЪ МИРЪ СЕМЪ. ВЪ ЖИВОТЪ ВЪЧЪНЪЕМЪ СЪХРАНИТЪ ЕЖ ... (Јо. 12,25 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

2. Функцију правог објекта:

... И СЪГЛАДАВЪ СТОЕАШТАДЕА ОКРЪСТЪ ЕГО ГЛА. СЕ МАТИ МОЪ И БРАТРИЪ МОЪ ... (Мк. 3,34 Мар.)

... И ВЪШЕДЪ ИСЪ ВЪ ЦРКЪ. НАЧАТЪ ИЦГОНИТИ ПРОДАЕЖШТАДЕА И КОУ-ПОУЕЖШТАДЕА В ЦРКВЕ ... (Мк. 11,15 Мар. Зогр.)

... ЛЕОБИТЕ ВРАГЪИ ВАША. БЛАГСАБИТЕ КЛЪНЖШТАДЕА БЪИ ... (Мт. 5,44 Мар. Зогр. Ас. БАГВТЕ КЛЪНЖЩИХЪ ВАСЪ Сав.)

... И ТРЕОУЕЖШТАДЕА ИЦЕЛЕНИЕ ЦЕЛЪАШЕ ... (Лк. 9,11 Мар. цѣл`ше Зогр.)

3. Функцију неправог објекта у облику датива без предлога:

... ДОБРО ТВОРИТЕ НЕНАВИДАШТИИМЪ ВАСЪ ... (Мт. 5,44 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... СЛЪШАВЪ ЖЕ ИСЪ. ДИВИ СЛ ЕМОУ. И РЕЧЕ ГРАДЖШТИМЪ ПО НЕМЪ ... (Мт. 8,10 Мар. Зогр. Ас. ИДЖШИМЪ ВЪ СЛѢДЪ СЕБЕ Сав.)

... ВЪЗЪМѢТЕ ОУВО ОТЪ НЕГО ТАЛАНТЪ. И ДАДИТЕ ИМЪЩЕМОУ. И ТАЛАНТЪ ... (Мт. 25,28 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... И ПРОДАЕЖШТИМЪ ГОЛЖБИ РЕЧЕ ... (Јо. 2,16 Мар. Зогр. Ас.)

4. Функцију неправог објекта у облику генитива:

... НЕ ОУБОИТЕ СЛ ОТЪ ОУБИВАЕЖШТИИХЪ ТЪЛО ... (Лк. 12,4 Мар. Зогр. Ас. Бој.)

... И НЕ ОУБОИТЕ СЛ ОУБИВАЕЖШТИИХЪ ТЪЛО. И ДША НЕ МОГЖШТЪ ОУБИТИ. БОИТЕ ЖЕ СА ПАЧЕ. МОГЖШААГО И ДШЖ И ТЪЛО ПОГОУБИТИ ВЪ КЕЕНИЕ... (Мт. 10,28 Мар. Зогр. НЕ ОУБОИТЕ СЛ ОТЪ БИВАЕЖЩИИХЪ ТЪЛО Ас.)

5. Значење посесора односно појма који реферише на скуп лица којима припада или од који потиче појам у управном дијелу синтагме (Мт. 26,51; Мк 11,5; Лк. 14,15)

... њ се ѣдинъ отъ сѣшихъ съ исмъ. простеръ рѣкѣ извлече ножъ свои ... (Мт. 26,51 Мар. Зогр. Ас. Сав. Бој.)

... гласъ въпиежшаго въ поустыни. Оуготовите пѣтъ гнь ... (Мк. 1,3 Мар. Зогр. Ас. Сав. Бој.)

... њ ѣдини отъ стоеаштихъ тоу глашѣ има что дѣбата отрѣшаежша жрѣвецъ ... (Мк. 11,5 Мар. Зогр.)

... Слъшавъ же ѣдинъ отъ въшлежаштихъ съ нимъ си рече емоу ... (Лк. 14,15 Мар. Зогр.)

6. Функцију одредбе именице:

... а бѣ не иматъ ли сѣтворити мѣсти. цѣвѣраныхъ своихъ. въпиежштихъ къ нѣмоу дѣню и ношть ... (Лк. 18,7 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

Внѣмаѣте отъ кѣнижѣникъ. хоташтихъ бѣ одеждахъ ходити. и леобаштихъ цѣлованиѣ на трѣжиштихъ ... (Лк. 20,46 Мар. Ас. Сав. њ л'еобаште цѣлованиѣ на трѣжиштихъ Зогр.)

Глаше же исъ къ вѣровавѣшимъ въ нь иедеомъ ... (Јо. 8,31 Мар. Зогр. вѣровавѣшимъ къ нѣмоу Ас.)

7. Функцију именског копулативног предикатива:

... а сѣанѣ на камени. съ естъ слѣшли слово ... (Мт. 13,10 Мар. Зогр.)

... и рече имъ. вѣи есте оправѣдаештеи себѣ прѣдъ члвкѣи. бѣ же вѣстѣ срдѣца ваша ... (Лк. 16,15 Мар. Зогр. Сав. вѣи есте оправѣдаештеи сѣ прѣдъ члвкѣи Ас.)

... вѣи же есте прѣбѣвѣшен съ мѣноѣжъ въ напастехъ моихъ ... (Лк. 22, 28 Мар. Зогр.)

... гла еи ис. азъ есмъ глаи съ тобоѣж ... (Јо. 4, 26, 28 Мар. Зогр. Ас.)

Конструкције партицип + одређени додатак функцији означавања одређене категорије лица употребљавају се и у споју са предлозима (предложни изрази) у одређеним значењима. У тачки 5. навели смо три примјера ових конструкција у споју са предлогом отъ у значењу које има елемената и посесива и аблатива. Наводимо сада и примјере предложних изрази у значењу финала и презентатива:

... І МОЛИТЕ ЗА ТВОРАЦА ВАМЪ НАПАСТИ ... (Мт. 5, 44 Мар. Зогр. за ТВОРАШТА ВАМЪ НАПАСТЬ Ас. МОЛИТВЪ ДЪТЕ О НАПАСТЬВОУЕЖЦИХЪ ВАМЪ Сав.)

... НЪ ЕГДА ЗЪВАНЪ БЪДЕШИ. ШЪДЪ СЪДИ НА ПОСЛЕДНИИМЪ МЪСТЪ. ДА ЕГДА ПРИДЕТЪ ЗЪВАВЪИ ТЪ. РЕЧЕТЪ ТИ ДРОУЖЕ ПОСАДИ ВЪШЕ. ТЪГДА БЪДЕТЪ ТИ СЛАВА ПРЕДЪ СЪДАШТИИМИ СЪ ТОВОЕЖ ... (Лк. 14, 10 Мар. Ас. ПРЕДЪ ВСЪМИ ЗЪВАНЪИМИ СЪ ТОВОЕЖ Зогр. СЪ ВСЪМИ ПЪВАНЪИМИ СЪ ТОВОЕЖ Сав.)

У већини случајева партицип као управни дио проучаваних конструкција употребљава се у одређеном виду. Срећемо, међутим, и употребу партиципа у неодређеном виду. Ево неколико примјера са напоредном употребом партиципа у одређеном и неодређеном виду као управног дијела конструкција партицип + одређени додатак у функцији означавања одређене категорије лица у разночтенијима старословенских јеванђелских споменика:

... ОУЖАСААХЪ ЖЕ СЪ ВЪСИ. ПОСЛОУШАЕЖШТЕИ ЕГО. О РАФУОУМЪ И О ОТЪВЪТЪХЪ ЕГО ... (Лк. 2, 47 Мар. Ас. Сав. Бој. ПОСЛОУШАЕЖШТЕ ЕГО Зогр.)

... РЕЧЕ ЖЕ ІМЪ ИС. АЗЪ ЕСМЪ ХЛѢБЪ ЖИВОТЪНЪИ. ГРАДЪИ ПО МЪНЪ. НЕ ИМАТЪ ВЪПЛАКАТИ СЪ ... (Јо. 6, 35 Зогр. ГРАДЪИ КЪ МЪНЪ Мар. Ас.)

... ЪДЪИ ПАТЬ МОЕЖ... ИМАТЪ ЖИВОТЪ ВЪЧЪНЪИ ... (Јо. 6, 54 Ас. ЁДЪИ МОЕЖ ПАТЬ Зогр. ЁДЪИ МОЕЖ ПАТЬ Мар.)

Партиципи као управни члан конструкције која реферише на одређену категорију лица, значи и поред тога што (у комбинацији са одређеним језичким јединицама као њиховим додацима) реферишу на одређену класу супстантива, нису прешли у класу „чистих” супстантива. То, између осталог, маркантно показује чињеница да, нпр., када глагол захтијева као допуну директни објекат у облику акузатива без предлога, и партицип од којег је тај глагол творен има допуну у облику тог падежа. Илуструјмо то неколиким примјерима:

... И ТОГДА ИСПОВѢМЪ ИМЪ. ЁКО НИКОЛИЖЕ ПЪНАХЪ ВАСЪ. ОТИДѢТЕ ОТЪ МЕНЕ ДЪЛЕЖА¹ЕИ ВЕЦАКОНІЕ ... (Мт. 7, 23 Мар. ДЪЛЕЖШТИ ВЕЦАКОНІЕ Зогр.)

... НЕ ОУБОИТЕ СЪ ОТЪ ОУБИВАЕЖШТИХЪ ТЪЛО ... (Лк. 12, 4 Мар. Ас. Бој. Зогр.)

... рѣша же емоу кѣто еси. да отъвѣтъ дамь посѣлавъшеимъ нѣ ... (Јо. 1, 22 Мар. Зогр. Ас.)

... љ продаетиимъ голѣби рече. вѣрѣте си отъ сѣдоу ... (Јо. 2, 16 Мар. Зогр. Ас.)

Другим ријечима, партиципима је (у наведеним и сличним примјерима) иманентна глаголска компонента процесуалности радње која добија карактер специфичности и постојаности. Или, кад је ријеч о овим случајевима, можемо говорити о супстантивизационом процесу – поред тога што партиципи (у комбинацији са одређеним језичким јединицама као њиховим додацима) означавају одређену класу супстатива они ипак не улазе у класу „чистих” супстатива.

У једном броју примјера додаток партиципа у оквиру конструкције којом се реферише на одређену категорију лица није именица у облику акузатива без предлога, него у облику генитива. Наводимо их:

... љ глаше о немь. вьсѣмь чаештиимъ иѣбавлениѣ вѣ имѣ ... (Лк. 2,38 Мар. Ас. Сав. чаештеимъ иѣбавленѣ вѣ имѣ Зогр.)

... љ имѣели брашна такожде да творитъ ... (Лк. 3,11 Мар. Зогр. Сав. имѣели брашно Ас.)

... љ трѣоужштѣлѣ иѣлениѣ цѣлѣаше ... (Лк. 9,11 Мар. Зогр.)

... вѣ тѣхъ лежааше мѣножество болѣштихъ. слѣпъ хромъ. соухъ. чаештиихъ движенѣ водѣ ... (Јо. 5,3 Мар. Зогр. чаештиихъ движенѣ вѣ водѣ Ас.)

Аминь аминь глеж вамъ. ѣко слоушѣели словесе моего... љматъ живота вѣчѣнааго ... (Јо. 5,24 Мар. Зогр. Ас.)

... а иштѣи славѣлѣ пославѣшааго и. сѣ истиненъ естъ ... (Јо. 7,18 Мар. Зогр. Ас.)

... леобѣи дшж своеж погоубитъ еж. љ ненавидѣи дшѣ своѣѣл вѣ мирѣ сѣмь. вѣ животѣ вѣчѣнѣемь сѣхранитъ еж... (Јо. 12,25 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... и не приѣмла глѣ моихъ. иматъ сѣдѣштааго емоу ... (Јо. 12,48 Мар. Зогр.)

Ако се послужимо поступком језичке трансформације, нпр. у стиховима: ... сѣ естъ слѣшѣи слово. љ авие сѣ радостиеж приѣмла е ... (Мт. 13,20 Мар. Зогр.), вѣси бо приѣмѣшеи ножѣ ножемь

погъвнѣтъ ... (Мт. 26, 52 Мар. Бој. Сав. приѣмъши ножъ Зоґр. приѣмъши ножъ Ас.), ... а творѣи истинѣ градѣтъ къ свѣтоу ... (Јо. 3,21 Мар. Ас.), ... ѡмѣли невѣстѣ женихъ естѣ (Јо. 3,29 Мар. Ас.) од конструкција партицип + именичка допуна у облику акузатива без предлога у функцији означавања одређене категорије лица добићемо склопове са формалним антецендентом и релативном реченицом – слъшѣи слово → онај који чује ријеч, вси приѣмъши ножъ → сви који су прихватили нож, творѣи истинѣ → онај који твори истину, ѡмѣли невѣстѣ → онај који има невјесту. Другим ријечима, трансформација конструкцијѣ у којима се као додатак (допуна) партиципа јавља именица у облику акузатива свједочи да је, како смо прије поменули, партиципу, мада означава одређену категорију супстантива, још увијек иманентна и компонента глаголског значења. Вратимо ли се сада примјерима гдје је додатак партиципа именица у облику генитива, управо због тога што је додатак партиципа у облику генитива, могли бисмо закључити да је партицип у овим случајевима у потпуности супстантивизован, тј. да је прешао у класу „чистих” именица. Наиме, трансформација конструкција партицип + додатак са именицом у облику генитива из, нпр., стихова Лк. 3,11, Јо. 5, 24, Јо. 12,25 могла би се извршити на слѣдећи начин – имѣли брашѣна → ималац брашна, слоушѣли словесе моего → слушалац ријечи моје, ненавидѣи душѣ своѣѣ → мрзитель душе своје. У том случају измијенила би се и синтаксичка функција партиципског додатка – док је именица у облику акузатива без предлога била у функцији директног објекта, допуне дакле, именица у облику генитива имала би значење посесивног генитива, а самим тим и одредбену функцију (именица у облику генитива у оквиру дате синтагме имала би функцију одредбенице).⁵ Међутим, већ у разнотченијима стиха Лк. 3,11

⁵ Мада недвосмислено позиционирање посесивног генитива као одредбе наилази на сумње. У том смислу индикативна је тврдња М. Стевановића: „Сви посесивни генитиви су, дакле, и допуне, јер означавају однос, али су они са својом придевском функцијом и одредбе, дакако”. У наставку наведене тврдње М. Стевановић проширује своје дубиозе у погледу могућности (у сваком поједином случају) разграничења одредби и допуна. Наиме, анализирајући реченицу У њој се учи синови набогатијих газда у цијелој Босни он (сасвим

примјећујемо да је, за разлику од Маријиног и Зографског јеванђеља гдје је додаток партиципа у облику генитива, у Асемановом јеванђељу именица – додаток партиципа у облику акузатива. Уз глагол *имѣти* и, рецимо, глагол *слъшати* налазимо у старословенским јеванђељским споменицима као додаток партиципа и искључиво именицу у облику акузатива (примјери малоприје навођених стихова Мт. 13,20, Јо. 3,29). К. И. Ходова наводи одређен број глагола у старословенском језику (у питању су глаголи *слоушати, слъшати, ненавидѣти, џърѣти, видѣти, вѣнимати, хотѣти, жаждати, жадати, даати, чѣтити, прѣбидѣти, раџоуѣти, глаголати, решти, сѣвршити, сѣтворити, побѣдити, посѣтити, обрѣсти, ѣати, имати, имѣти, вѣџѣти, дати, принѣсти*) уз које се, поред акузатива, јављао и генитив у функцији објекта са истим значењем.⁶ Са друге стране Даринка Гортан – Премк указује, у свом раду о акузативним синтагмама без предлога у српскохрватском језику, на могућност паралелне употребе акузатива и генитива у извјесним синтагмама опажајно-сазнајних, емотивних и неких других односа у народним говорима и историји (тадашњи назив) српскохрватског језика. Битна је њена констатација да се ради о глаголима којима је „...заједничко то што не означавају конкретне физичке акције којима се модификује објекат, већ процесе којима се само успоставља одређени однос са субјектом или којима се одређује однос субјекта према објекту.”⁷ Из старог српскохрватског језика као глаголе уз које је поред акузатива могао доћи и генитив у

исправно) примјећује да именицу синови у њој морамо нечим допунити како би датој реченици дали одређени смисао. Избацивањем синтагме у генитиву добили бисмо информативно непотпун исказ иако са друге стране посесивни генитив функционише и као одредба. Стевановић закључује: „И ово је несумњиво један од наречитијих доказа како није увек лако разграничити допуну и одредбу и утврдити докле допире једна а одакле почиње друга”. (Исто, 182) (М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик II, Београд 1979., 182). Проблему и тешкоћама у вези са разграничењем одредбене и допунске функције предлошко-падежних веза и ми ћемо се посветити у даљем току овог рада.

⁶ К. И. Ходова, Система падежей старославјанског јазька, Москва 1963., стр. 59-65.

⁷ Д. Гортан-Премк, Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику, Београд 1971., стр.99.

функцији њихове допуне Даринка Гортан – Премк наводи сљедеће: гледати, жељети (жудјети), искати (питати, просити), молити, чекати, звати, чувати (пазити).⁸ Запажања ове двије ауторке наводе нас на опрез кад је у питању одређивање природе партиципа у примјерима у којима је њихов додаток у генитиву. Сви глаголи од којих су творени ти партиципи у примјерима што смо их навели могу се објединити семантичким обиљежјима наведеним у горњем цитату Даринке Гортан-Пренк, а за неке од њих је јасно потврђено да су у старословенском поред допуне у акузативу могли имати и допуну у генитиву. Стога, ни кад су у питању примјери конструкција партицип (творен од ових глаголâ) + додаток у облику генитива које смо навели и које су предмет нашег интересовања не можемо прихватити тезу да је партиципски дио конструкције у потпуности супстантивизаран тј. прешао и класу „чистих” именица. Стога, можемо примијетити да је семантичко-граматички статус партиципа као управног дијела конструкцијâ које означавају одређену категорију лица у неку руку: амбивалентанса једне стране он означава одређену категорију супстантива, а са друге иманентна му је и компонента глаголског значења.

У позицији додатка партиципа могу бити:

а) именице у одређеном падежу без предлога или са предлогом нпр.

... и кльнѣти сѧ нѣсѣмѣ. кльнетъ сѧ прѣстоломѣ. вѣнѣмѣ ... (Мт. 23,22 Мар.) ... кто оубо тѣхъ трии искрѣнии мѣнитъ сѧ вѣти. вѣпадъшежоумоу вѣ разбоиникѣ ... (Лк. 10,36 Мар. Зогр. Ас. Сав.);

б) замјенице у одређеном падежу без предлога или са предлогом ... моѣ врашѣно естѣ да творѣж волеж посѣлавѣшааго мѧ ... (Јо. 4,34 Мар. Зогр. Ас.) ... аѣтѣ есмѣ вѣскрѣшение и животѣ. вѣроуѣми вѣ мѧ аште оумьретѣ оживетѣ ... (Јо. 11,25 Мар. Зогр. Ас. Сав.); в) прилози за мјесто и вријеме, нпр. ... блажении плачѣштеи нѣнѣ тѣко вѣсмѣжтѣ сѧ ... (Лк. 6, 21 Мар. плачѣштеи сѧ нѣнѣ Зогр. Ас. Сав.) ... глѣж же вамѣ вѣ истинѣ сѣтѣ едини отѣ стоѣаштиихъ сѣде иже не имѣтѣ вѣкоуцити сѣмрѣти. донѣдеже оуѣѣратѣ цѣрствие вѣние ... (Лк. 9, 27 Мар. сѣде стоѣаштиихъ Ас.) и друге граматичке категорије.

⁸ Исто, 100-101.

Ако се осврнемо на функционалну природу партиципског додатка можемо констатовати да су у питању, најприје, допуне што их захтијевају глаголи од којих су творени партиципи како би информација о категорији лица коју означава комплетна конструкција била потпуна. То могу бити:

а) директни објекат у акузативу:

Глѣж же вамъ дроугомъ своимъ. не оубоите сѧ отъ оубиваежштиихъ тѣло. и по томъ не можштемъ лиха чесо сътворити ... (Лк. 12, 4 Мар. Зогр. Ас. Бој.)

б) неправи објекат у форми датива без предлога:

... нъ градетъ година и нѣинъ естъ. егда истинѣни поклонѣници покланатъ сѧ отцео ... иво отцъ тацѣхъ иштетъ поклонѣжштихъ сѧ емоу ... (Јо. 4, 23 Мар. кланѣжштихъ сѧ емоу Зогр.)

... отъметели сѧ мене и не приемла глѣ моихъ. иматъ сѣдѣштааго емоу ... (Јо. 12, 48 Мар. Зогр.)

в) неправи објекат у форми генитива без предлога:

... ѿ милость его въ родъ и родъ боештиимъ сѧ его ... (Лк. 1, 50 Мар. Зогр.)

г) двоструки објекти – у акузативу и дативу:

... и молитѣ ѡ творащѣмъ вамъ напасти ... (Мт. 5, 44 Мар. Зогр. ѡ творашта вамъ напасть молитвѣ дѣите о напастъвоуѣжшихъ вамъ Сав.)

... молитѣ сѧ ѡ творащѣмъ вамъ обидѣ ... (Лк. 6, 28 Мар. Зогр.)

д) допуне у облику предложно-падежних веза:

Сѡсanna снѡви давидовоу. блгослвнѣ градѣи въ имѧ гнѣ ... (Мт. 21, 9 Мар. Сав.)

Егда же оуѡфрите мрѣѡость ѡпоуствѣниѣ ... тѣгда сѣштеи въ еодѣи да вѣгажтѣ на горы ... (Мт. 24, 15-16 Мар. Сав. сѣшии въ иеодѣи Ас. сѣщеи въ иеодѣи Бој.)

... тѣгда речетъ црѣ сѣштиимъ о деснѣж его. придѣте блгнѣ отѣца моего ... (Мт. 25, 34 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... исъ же пакъ отъвѣштавъ гла имъ чѣда. како не оудобъ оупъваежштимъ на богатство. въ цѣрствіе бжіе вѣнити ... (Мк. 10, 24 Мар. Зогр.)

... кто оубо трии искрънии мѣнитъ сѧ вѣти. вѣпадъшежоумоу въ раѣвоиникъ ... (Лк. 10, 36 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... аште оубо вѣи ѱъли сжште. оумѣате дааниѣ блага даѣти чѣдомъ вашиимъ. коьли паче отцѣ с нѣсе дастъ дхъ стѣ. просаштиимъ оу него ... (Лк. 11, 13 Мар. Зогр. Ас. Сав.)
... вѣроуели въ сѧа иматъ животъ вѣчъны ... (Јо. 3, 36 Мар. Зогр.)

... отъвѣшта исъ и рече еи. всѣкъ пиелѣ отъ водѣи сеелѣ вѣжаждетъ сѧ пакъ ... (Јо. 4, 13 Мар. Зогр. Ас.)

... не дивите сѧ семоу. ѣко градѣтъ година. в неже вси сжштеи въ гробѣхъ. оуслѣшатъ гласъ сѧ бжіе ... (Јо. 5, 28 Мар. Ас. вѣходаштеи въ гробѣхъ Зогр.)

... инъ естъ свѣдѣтельствоуели о мѣнѣ ... (Јо. 5, 32 Мар. Зогр. иже свѣдѣтельствоуетъ о мѣнѣ Ас.)

... не ѣко отѣца видѣлъ естъ тѣкъмо. тѣкъмо сжи отъ ба. сѧ видѣ отѣца ... (Јо. 6, 46 Мар. сѧи отъ ба Зогр.)

... гласъ о себѣ славлѣ своеелѣ иштетъ ... (Јо. 7, 18 Мар. Зогр. Ас.)

Партиципски додатак, са друге стране, може бити и одредбеног типа, одредба компоненте глаголског значења од којег је дати партицип творен (а који у комбинацији са том одредбом функционишу као ознаке одређене категорије лица (одређеног лица):

... і се принѣсѧ емоу ославленѣ жилами на одрѣ лежаштъ ... (Мт. 9, 2 Мар. Зогр. Ас. ославлена на одрѣ лежаша без жилами Сав.)

... идете же и обрѣтете жрѣвецъ привѣщанъ при двѣрехъ. вѣнѣ на распѣтии. і отрѣшаашете и. і єдини отъ стоеаштихъ тоу гласаша има что дѣята отрѣшаежша жрѣвецъ ... (Мк. 11, 4-5 Мар. Зогр.)

... и вѣшедъши дъштери еелѣ иродидѣ. і плававъши и оугождъши иродови. і вѣплежаштиимъ сѧ нимъ. рече црѣ дѣвици проси оу мене емоу же аште хоцѣши ... (Мк. 6, 22 Мар. Зогр. Ас.)

... гласъ вѣпиежштааго въ поустѣини. оуготоваите пжтъ гнѣ ... (Лк. 3, 4 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... и стражджштеи отъ дхъ нечистъ. исцѣлаѣхъ сѧ ... (Лк. 6, 18 Мар. Зогр. Ас. стражджшихъ отъ дхъ нечистъихъ Сав.)

... БЛАЖЕНИИ АЛЧЖШТЕИ НЪИНЕ ЁКО НАСЪТИТЕ СЪ БЛАЖЕНИИ ПЛАЧЖШТЕИ НЪИНЕ ЁКО ВЪСМЪЕЖТЪ СЪ ... (Лк. 6, 21 Мар. лачжштеи нъине Зогр. алчжшии нъинеа, плачежшии сѧ ннѧ Ас. алчжшцеи нъинеа, плачжцеи сѧ нъинеа Сав.)

У немалом броју случајева функција партиципског додатка конструкције која означава одређену категорију лица измиче експлицитном одређењу. Наводимо неколико примјера:

... І ВЪИСТЪ НА ВЪСЕХЪ СТРАХЪ ЖИВЖШТИИХЪ ОКРЪСТЪ ИХЪ. І ВЪ ВСЕИ СТРАНЕ ИЕОДЕИСТЦЕИ ПОВЕДАЕМИ БЪАХЖ ВЪСИ ГЛИ СИИ ... (Лк. 1, 65 Мар. Зогр. живжшнихъ окрѡстѡ без ихъ Ас.)

... ВЪСЕКЪ ГРАДЪИ КЪ МЪНЕ И СЛЪШИИ СЛОВЕСА МОЕ И ТВОРА Ё. СЪКАЖЖ АЦЪ КОМОУ ЕСТЪ ПОДОБЕНЪ ... (Лк. 6, 47 Мар. вѡтѡкъ градѡи кѡ мнѡ Зо- гр.)

... ЁКО СЪТЪ ВО ПРИДЕТЪ НА ВЪСА СЪДАШТАЕА НА ЛИЦИ ВЪСЕЕА ПЪЕМЛА ... (Лк. 21, 35 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

... АЦЪ ЕСМЪ ХЛЕБЪ ЖИВОТЪНЪИИ. ГРАДЪИ КЪ МЪНЕ НЕ ИМАТЪ ВЪСААКАТИ СЪ ... (Јо. 6, 35 Мар. Ас. градѡи по мнѡ Зогр.)

... РЕЧЕ ЖЕ ИМЪ ИС. ЕШТЕ ВЪ МАЛО ВРЪМА СВЕТЪ ВЪ ВАСЪ ЕСТЪ. ХОДИТЕ ДОНДЕЖЕ СВЕТЪ ИМАТЕ. ДА ТЪМА ВАСЪ НЕ ИМЕТЪ. І ХОДѡИ ВЪ ТЪМЪ. НЕ ВЪСТЪ КАМО ИДЕТЪ ... (Јо. 12, 35 Мар. Зогр. Ас. Бој.)

У оквиру датих конструкција додаток партиципа у виду предлошко-падежне везе могао би се тумачити или као мјесна одредба (у конструкцијама из стихова Лк. 6,47, Јо. 6,35 као одредба правца кретања, у конструкцијама из стихова Лк. 21,35 као одредба позиционог типа) или, у конструкцији из стиха Јо. 12,35, као одредба околности. Са друге стране, међутим, евентуалним изостављањем указаних предлошко-падежних веза информативна цијеловитост и пуна смисленост датих исказа несумњиво долази у питање. Занимљиво је упоредити и неколико примјера конструкције партицип + додаток у функцији означавања одређене категорије лица или одређеног лица гдје се тај додаток јавља у виду предлошко – падежне везе сѧ + И :

... И ВЪШЕДЪШИ ДЪШТЕРИ ЕЕА ИРОДИТЕДЪ. І ПЛАСАВЪШИ И ОУГОЖДЪШИ ИРОДОВИ. І ВЪПЛЕЖАШТИИМЪ СЪ НИМЪ. РЕЧЕ ЦРЪ ДЪВИЦИ ПРОСИ ОУ МЕНЕ ЕМОУЖЕ АШТЕ ХОЩЕШИ И ДАМЪ ТИ ... (Мк. 6, 22 Мар. Зогр. Ас.)

... нѣ егда ѡѡванъ бждешѣ. шѣдѣ сѣди на послѣднѣимъ мѣстѣ. да егда придетъ ѡѡвавъи тѣ. речетъ ти дроуже послѣди вѣше. тѣгда бждетъ ти слава предъ сѣдѣштимѣ съ товоеж ... (Лк. 14, 10 Мар. Ас. всѣми ѡѡванъимѣ съ товоеж Зоґр. съ всѣми ѡѡванъимѣ съ товоеж Сав.)

... придж же воини. ѣ прѣвооумоу прѣвиша голѣни. ѣ дроугоумоу пропѣтоумоу съ нимъ. ... (Мк. 10, 19,32 Мар. Зоґр. Ас. Сав.)

... вскрѣсь же исъ ѡѡ оутра вѣ прѣвѣи советѣ. ѣви сѣ прѣжде мариѣ маґдалини. ѣж неѣл же иѡгъна ж вѣсь. она шѣдѣши вѣѡвѣсти бѣвѣшимъ съ нимъ. плачжштѣмъ сѣ и рыдаѣжштѣмъ ... (Мк. 16, 9-10 Мар. Зоґр. Ас.)

... отѡвѣшта онъ и рече. кто естъ ги. да вѣрж имж вѣ него. рече же емоу ис. видѣли – и еси. ѣ гланъ съ товоеж тѣ естъ ... (Јо. 9, 36-37 Мар. Зоґр. Ас.)

У прва три примјера предлошко-падежну везу сѣ+И у функционалном погледу можемо сматрати социјативном одредбом будући да њено изостављање не би штетило информативној цјеловитости датих исказа. Међутим, у четвртом и петом примјеру са истом предлошко-падежном везом у функцији додатка партиципа немамо тај случај – изостављањем предлошко-падежне везе сѣ + И као додатка партиципа добили бисмо информативно непотпуне исказе.

У одређеним случајевима на тумачење функционалне природе партиципског додатка може у извјесној мјери утицати и фактор контекста, претходног текстуалног садржаја. Ево једног примјера:

... ѣ вѣниде исъ вѣ цркви бжѣеж. ѣ иѡгъна вѣсѣ продаѣжштѣлѣ. ѣ коу-поуѣжштѣлѣ вѣ цркви дѣскѣи трѣжњникъ испровѣже ... (Мт. 21, 12 Мар.)

Додатак партиципа у наведеном примјеру можемо сигурније тумачити као (мјесну) одредбу управо због тога што нас претходна реченица упознаје са просторним оквиром у ком се врши одређена радња чија карактеристика да је суштинска одредница и квалификација оних који је врше управо и лежи у основи супстантивизационог процеса.

Када је у позицији партиципског дијела конструкције партицип+додатак која означава одређену категорију лица партицип изведен од одређеног глагола непотпуног значења онда се струк-

тура ове конструкције усложњава – уз партиципски дио и његову допуну у облику инфинитива срећемо и допуну у облику акузатива без предлога, као и додатке у виду предлошко-падежних веза (у случају стиха Лк. 16,26 у Зографском јеванђељу и у виду замјеничког прилога) :

... боите же са паче. могџааго и дѣш и тѣло погоубити вѣ ѣеинѣ.
... (Мт. 10, 28 Мар. Зогр. Ас.)

... и хоташоумоу сѣдѣ приѣати сѣ товоеж и рицѣ твоеж вѣцѣати.
отѣпоусти емоу и срочицѣ твоеж ... (Мт. 5, 40 Мар. Зогр.)

... і надѣ вѣсеми сими. междео нами и вами. пропадѣ велиѣ
оутврѣди са. ѣко да хоташтеи минѣти отѣ сѣдоу кѣ вамѣ не
вѣцѣмагаѣтѣ ... (Лк. 16,26 Мар. Сав. хоташци минѣти без отѣ сѣдоу
кѣ вамѣ Ас. хоташтеи минѣти отѣ сѣдоу тамо Зогр.)

... вѣдѣаше бо искони иѣсѣ. кто сѣтѣ не вѣроуѣжштеи. і кто естѣ
хотѣи прѣдати и ... (Јо. 6, 64 Мар. Зогр. Ас.)

Двоструки додаток уз партицип, било у форми двије предлошко – падежне везе или једне предлошко-падежне везе и падежа без предлога налазимо у извјесним случајевима и уз партиципе творене од пунозначних глагола:

... і та вѣ тѣ часѣ приставѣши исповѣдааше са гѣви. і глаше о немѣ.
вѣсемиѣ чаѣжштиимѣ ицѣбавлениѣ вѣ имѣ ... (Лк. 2,38 Мар. Ас. Сав.
чаѣжштеимѣ ицѣбавлениѣ вѣ имѣ Зогр.)

... ли кѣи цѣрѣ идѣи кѣ иномоу цѣрео. сѣнити са на бранѣ. не сѣдѣ
ли прѣжде. сѣвѣштаваатѣ аште силнѣ естѣ. сѣ десѣтиѣж тѣисѣштѣ
сѣрѣсти градѣштааго. сѣ дѣвѣма десѣтѣма тѣисѣштама на нь ... (Лк.
14,31 Мар. Зогр.)

... и рече имѣ. вѣи есте опрѣвѣдаѣжштеи сеѣе прѣдѣ чѣвѣкѣи ... (Лк.
16,15 Мар. Зогр. Сав. опрѣвѣдаѣжштеи са прѣдѣ чѣвѣкѣи Ас.)

... а бѣ не иматѣ ли сѣтворити мѣсти. ицѣвѣранѣихѣ своихѣ.
вѣпиѣжштиихѣ кѣ немоу денѣ и ношѣ ... (Лк. 18,7 Мар. Зогр. Ас.
Сав.)

... вѣи же не тако. нѣ боли васѣ да вѣдетѣ ѣко мѣнии. і старѣи ѣко
слоуѣжа. кѣи бо боли вѣцѣлеѣжи ли или слоуѣжи. не вѣцѣлеѣжи ли. ацѣ
же по срѣдѣ васѣ есмѣ ѣко слоуѣжи. вѣи же есте прѣвѣвѣшѣи сѣ мѣноѣж
вѣ напѣстѣхѣ моихѣ. ... (Лк. 22,26-27-28 Мар. Зогр.)

... АМИН АМНЬ ГЛѢЖ ВАМЪ. НЕ ВЪХУДАМИ ДВЕРЬМИ ВЪ ДВОРЪ ОВЬЧИИ ... ТЪ
ТАТЬ ЕСТЬ И РАЦЬБОИНИКЪ ... (Јо. 10,1 Мар. Зогр. Ас.)

И у неким од наведених стихова занимљиво је дотаћи се питања важности појединих додатака уз партиципе за информативну цјеловитост проучаваних конструкција и функционалне природе тих додатака. У примјеру конструкције партицип+додаци из стиха Лк. 2,38 уз први додатак, директни објекат у генитиву, други додатак, предлошко-падежна веза у + Л, могао би се тумачити, на основу информације дискурса који претходи датој реченици (прве двије главе Јеванђеља по Луки), као мјесна (позициона) одредба (у смислу да се стање означено глаголом од којег је партицип изведен, а које суштински квалификују одређени скуп људи, реализује на одређеном мјесту). У примјеру констатације партицип + додаци која означава одређено лице из стиха Лк. 14, 31 чини се да фокус комуникативне интенције и информативне пуноће кад је у питању дата конструкција лежи на предложно – падежној вези **сѣ** + И. Стога предложно-падежну везу, мада би се ова иначе могла тумачити као социјативна одредба, у датој језичко-комуникативној констелацији не можемо функционално недвосмислено фиксирати као одредбу. Са друге стране, испуштање предложно-падежне везе **на** + А не би имало штете по информативну пуноћу дате конструкције па је у функционалном смислу можемо сматрати одредбом правца кретања глаголске радње која суштински квалификује одређено лице. Кад је у питању конструкција партицип + директни објекат у облику акузатива повратне замјенице + предложно-падежна веза **прѣдѣ**+И сматрамо да би испуштање ове предложно – падежне везе у контексту дате реченице – стиха довело у питање његову информативну цјеловитост. Што се тиче конструкције партицип + додаци из стиха Лк. 22, 27 на основу информације претходног контекста (гдје се импостирају одређени морални параметри, а говорно лице иступа у први план и одређује се у погледу тих параметара) чини се да је за потпуну карактеризацију дате категорије лица битнија предложно-падежна веза **вѣ** + Л. Коначно, додаци партиципа из стиха Јо. 10, 1 – инструментал без предлога и предложно – падежна веза **вѣ** + А могли би се тумачити први као одредба начина вршења или путање кретања, а други као одредба правца кретања глаголске радње која суштински карактерише одређену категорију лица, али, са друге стране, очи-

гледно је да су за потпуну карактеризацију дате категорије лица и исказ који испуњава комуникативне циљеве у конструкцији партицип+додаци из датог стиха неизостављива оба додатка.

Као и код релативних реченица које означавају одређену категорију лица (одређено лице) видимо да се и испред конструкција партицип + одређени додатак у интензификаторском значењу може употребити општа замјенице:

... ВЪСѢКЪ ПОУШТАЕДИ ЖЕНЖ СВОЕЖ И ПРИВОДА ИНЖ. ПРЪЛЕОВЪИ Ꙇ ДЪАТЪ ... (Лк. 16, 18 Мар. Зогр.)

... ѢКО СЪТЬ БО ПРИДЕТЪ НА ВЪСА СЪДАШТАЕА НА ЛИЦИ ВЪСЕАА ПЪЕМЛА ... (Лк. 21, 35 Мар. Зогр. Ас. Сав.)

Занимљиво је, кад су у питању конструкције партицип+одређени додатак (додаци) у функцији означавања одређене категорије лица, указати и на једно разночтеније:

... Ꙇ І МОЛИТЕ ПѢ ТВОРАЩЕА ВАМЪ НАПАСТИ ... (Мт. 5, 44 Мар. Зогр. Ас. молитвѣ дѣте о НАПАСТВОУЕЖЩИХЪ ВАМЪ Сав.)

У Маријином, Зографском и Асемановом јеванђељу употребљена је конструкција са управним глаголом молити и његовом допуном у виду предлога за и конструкцијом са партиципом у облику акузатива плурала, индиректним објектом у дативу и директним објектом у акузативу којом се реферише на одређену категорију лица. У Савиној књизи налазимо другачији поступак – декомпозицију предиката (молити > МОЛИТВѢ ДЪАТИ) и допуњу у виду предлога о и конструкције са партиципом у облику локатива плурала + неправи објекат у облику датива личне замјенице у функцији означавања исте категорије лица. Посматрано са становишта структуре исказа обије варијанте су граматичне и могуће; но, посматрано са стилистичког ефекта исказа, чини нам се да рјешење језичке транспозиције наведене ситуације у Савиној књизи има предност у односу на остала три старословенска споменика.

У проучаваном корпусу опажамо и феномен напоредне употребе релативних реченица, са једне стране, и конструкција партицип+додатак (додаци), са друге, у функцији означавања одређене категорије лица, и то како у оквиру једног споменика тако и у разночтенијима старословенских јеванђељских споменика. Примјери:

... речено же бѣистъ. Ѹ иже аште поуститъ женѣ своѣѣ. да дастъ еи кнѣигѣ распоустѣнѣиѣа. ацѣ же глѣѣж вамѣ. ѣко всѣѣкъ поустѣаѣи женѣ своѣѣ рацѣвъ словесе леободѣинаго. творитъ еж прѣлеобѣи дѣати ... (Мт. 5, 31-32 Мар. Зоґр.)

... и иже аще кѣнетъ сѣ олтаремѣ. ничтоже естъ ... каѣнѣи сѣ оубо олтаремѣ кѣнетъ сѣ имѣ и сѣштинѣи врѣхоу его ... (Мт. 23, 18-20 Мар.)

... вѣроуѣи въ сѣна иматъ животъ вѣчѣнѣи. а иже не вѣроуѣтъ въ сѣна не оуцѣритъ живота ... (Јо. 3, 36 Мар. иже не вѣроуѣтъ въ сѣна Зоґр.)

... и всѣѣкъ слѣшѣи словеса моѣ си и не твораи ихѣ. оуподобитъ сѣ мѣжж боуѣж ... (Мт. 7, 26 Мар. Зоґр. всакѣ слѣшѣи ми словеса си Сав. всѣѣкъ Ѹ иже слѣшитъ словеса моѣ си Ас.)

... леобѣи оца ли матре паче мене нѣстъ ми на подобѣ. и леобѣи сѣна ли дѣштере паче мене нѣстъ мене достоинѣ ... (Мт. 10, 37 Сав. иже леобитъ отца ли матерѣ паче мене нѣстъ мене достоинѣ и иже л`еобитъ сѣнѣ ли дѣштере паче мене. нѣстъ мене достоинѣ Мар. Зоґр. у Ас. без иже л`еобитъ сѣнѣ ли дѣштере паче мене)

... приемлѣи васѣ мене приемлетъ. а приемлѣи мене приемлетъ послѣлавѣшаго ма ... (Мт. 10, 40 Сав. иже вѣи приемлетъ ма приемлетъ. а иже приемлетъ ма приемлетъ послѣлавѣшаго ма Мар. Зоґр. Ас.)

... не сѣи сѣ мноѣѣ на ма естъ и не сѣбирѣи сѣ мноѣѣ растачаетъ ... (Мт. 12, 30 Сав. иже нѣстъ сѣ мноѣѣ на ма естъ. и иже не сѣбираатъ сѣ мноѣѣ растачаатъ Мар. Зоґр. Ас.)

... оуѣасѣ бо одрѣжааше и. и всѣ сѣшѣѣ сѣ нимѣ о лобитѣвѣ рѣѣвъ ... (Јк. 5, 9 Мар. Зоґр. всѣ иже вѣахѣ сѣ нимѣ Ас.)

... инѣ естъ сѣвѣдѣтельствоуѣи о мѣнѣ ... (Јо. 5, 3 Мар. Зоґр. инѣ естъ иже сѣвѣдѣтельствоуѣтъ о мѣнѣ Ас.)

Говорећи о суодносу атрибутне релативне реченице и партиципа С. Кордић у овдје већ навођеном раду каже да, иако су ове категорије синтаксички синоними оне ипак нису синтаксички и семантички истовјетне.⁹ Замјеном релативне реченице, по С. Кордић, она је (релативна реченица) „...лишена граматичке предикације и стога губи статус реченице. Самим тим и радња (збивање, стање) која је прво

⁹ С. Кордић, Релативна реченица, Загреб 1995., стр. 278.

била представљена као нешто конкретно, у времену и простору, након уклањања релативне реченице постаје нешто апстрактно, изван времена и простора.”¹⁰ Мада ова дистинкција, могуће, има смисла кад је у питању однос атрибутне релативне реченице, са једне стране, и партиципа, са друге стране, у случају суодноса слободних релативних реченица (или релативних реченица са општом замјеницом у позицији антецедента) чија је карактеристика супстантивност, са једне стране, и конструкција партицип+одређени додатак (додачи), са друге, што означавају одређену категорију лица сматрамо да је поменуто семантичку дистинкцију између наведених граматичких категорија ипак тешко уочити.

Сводећи досад речено можемо рећи да је старословенски језик, поред других граматичко-лексичких јединица (нпр. именица насталих творбом или партиципа без додатка, нпр.) за означавање одређене категорије лица (одређеног лица) располагао и релативним реченицама (прије свега, наравно, слободним релативним реченицама, ређе су то релативне реченице са формалним антецедентом и релативне реченице у атрибутној функцији кад је у питању материјал старословенских јеванђељских споменика) и конструкцијама партицип + одређени додатак (додачи). Поредјећи употребу ових двају граматичких јединица у датом значењу можемо рећи да је конструкција партицип+одређени додатак (додачи) функционално знатно оптерећенија – док релативна реченица (у обзир за поређење узимамо само слободне релативне реченице јер су оне доминантан тип релативних реченица у функцији означавања одређене категорије лица (одређеног лица) у проучаваном корпусу) врши у надређеној реченици искључиво функцију субјекта, конструкција партицип + одређени додатак (додачи) у реченици, видјели смо, могу се у функционалном погледу налазити у много разноврснијим позицијама. Базирајући се на овим чињеницама можемо проучавану појаву осматрити и у свјетлу језичке економије. Или, другим ријечима, можемо закључити да је старословенски језик, макар кад је у питању језичко маркирање проучаваног сегмента ванјезичке стварности, у „предности” над савременим српским језиком – док старословенски језик посједује два језичко-граматичка

¹⁰ Исто, стр. 278.

средства за његово фиксирање, и релативну реченицу и конструкцију партицип+одређени додатак (додаци), савремени српски језик претежно користи прво и то оно, које, ако посматрамо са становишта језичке економије захтијева већи утрошак енергије и сложеније комбиновање језичко-граматичких елемената.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Мар.	–	Маријино јеванђеље
Зогр.	–	Зографско јеванђеље
Ас.	–	Асеманово јеванђеље
Сав.	–	Савина књига
Бој.	–	Бојански палимпсест
Мт.	–	Јеванђеље по Матеју
Мк.	–	Јеванђеље по Марку
Лк.	–	Јевађеље по Луки
Јо.	–	Јеванђеље по Јовану

ЛИТЕРАТУРА

1. Даринка Гортан – Премк, Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику, Београд 1971.
2. Сњежана Кордић, Релативна реченица, Загреб 1995.
3. Михаило Стевановић, Савремени српскохрватски језик II, Београд 1979.
4. К. И. Ходова, Система падежей старославянског јазіка, Москва 1963.

Miomir ABOVIĆ

ON RELATIVE CLAUSES AND THE CONSTRUCTIONS WITH PARTICIPLES IN OLD CHURCH SLAVONIC

Summary

The theme of the work are both relative clauses and the constructions made of participles and certain linguistic-grammatical forms functioning as participles' complements, which refer to certain category of a person (individual person) in Old Church Slavonic. Semantic classification of certain categories of persons is done. Certain linguistic-grammatical phenomena are also treated, such as the character of formal antecedents in relative clauses which indicate certain category of a person, the function of constructions made of particles and the definite complements, functional character of participle's complements, parallel use of relative clauses, the constructions made of participles and participle's complements reforming the function of indication certain categories of person, etc.